

*Н.А. Гураленко – асистент кафедри правосуддя юридичного факультету
Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича;
науковий керівник – д-р юрид. наук, проф. кафедри теорії та історії держави
і права Львівського державного університету внутрішніх справ С.С. Сливка*

СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ У МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Закріплення на конституційному рівні природного права і суспільного договору (преамбула, статті 1, 3, 5, 6, 8, 19, 21, 22 та ін.) основою сучасного правоустрою України засвідчило, що ми визнали європейську правову позицію у вченні про державу і право. Але втілення в життя закріплених конституційних приписів значною мірою ускладнюється тією обставиною, що у вітчизняній доктрині ще й досі не було належним чином переглянуто традиційне для юриспруденції попередніх десятиліть діалектико-матеріалістичне вчення про право та його джерела. Однобічний підхід до визнання в якості джерела права лише продукту діяльності держави, зведення його сутності і змісту лише до закону, не відповідають сучасним методам правореалізації [3, с. 4], а тому не мають сьогодні перспективи. Закон відображає конкретно-загальні, формально-позитивні норми, актуалізує та конкретизує принципи, але не є правом у всьому його розмаїтті. Використання трансцендентальної методології дозволяє стверджувати протилежне: що право не може виражатись лише в законі й задовольнятися суто службовою функцією [5, с. 67]. Воно потребує глибшого підґрунтя, щоб за зовнішнім, юридичним виглядом жило те, що відповідає людським інтересам. Апеляція до природи та властивостей людської особистості з притаманними ідеями, цінностями дає змогу обґрунтувати плюралістичну концепцію джерел права. Живе відношення між людьми робить право можливим, а в актах визнання відбувається конституювання людини як правоздатного суб'єкта. Лише людина як приватний законодавець має формувати найбільш сприйнятні норми захисту своїх прав, свобод та інтересів. Методологічна характеристика таких положень подана ще у працях І. Канта, який писав: “Розумна природа тим відмінна від будь-якої іншої, що сама собі задає мету... Ідея гідності розумної істоти полягає в тому, щоб підкорятися тільки тому закону, який вона сама собі встановлює” [2, с. 195]. Кантівські судження дають можливість зробити надзвичайно важливий (і для сучасності) висновок, що право за своєю природою є не лише об'єктивним, але й суб'єктивним, де сам суб'єкт є головною умовою його виявлення та реалізації. Іншими словами, для того, щоб право було дієвим, недостатньо його сконцентрувати лише на об'єктивних, законодавчих джерелах права, необхідно звернути увагу на джерела права суб'єктивного походження, серед яких значне місце займає судовий прецедент.

Судовий прецедент – це рішення вищого органу судової влади по конкретній справі, прийняте у межах визначеної юридичної процедури та

опубліковане в офіційних збірниках, зміст котрого складає положення, яке є обов'язковим для застосування у майбутньому до аналогічних справ.

Норми судового права дають можливість при вирішенні юридичних справ брати до уваги особливості кожної життєвої ситуації, реальніше враховувати й повніше реалізовувати індивідуальні інтереси окремих осіб. Однак необхідність дослідження та виняткова важливість застосування такого джерела права, як судовий прецедент обумовлюється й іншими знаковими факторами. В силу об'єктивних причин закон не встигає за розвитком потреб суспільства, втрачає здатність бути адекватним дійсності, утворюючи прогалини в праві [4, с. 128]. В свою чергу суд не може відмовити суб'єктам права у здійсненні правосуддя (це суперечить статті 55 Конституції України), обґрунтовуючи це відсутністю або нечіткістю закону. У таких випадках важливу роль відіграє судовий прецедент, оскільки дозволяє усунути прогалини в правовому регулюванні, протиріччя між актами законодавства [1, с. 60], а також конкретизувати й деталізувати загальні норми, розкрити зміст основних правових категорій.

На відміну від законодавця, суддя не створює рішень загального характеру, розрахованих на багаторазове використання в конкретних випадках, його завдання полягає у вирішенні судової справи. Враховуючи останнє, можна стверджувати, що прецедентне право є ближчим до реальних життєвих ситуацій, характеризується прагматичними конструкціями і деталізованими юридичними приписами. З урахуванням правила прецеденту такий підхід робить норми прецедентного права більш гнучкими і менш абстрактними порівняно з нормативно-правовими актами.

Набуває дедалі більшої актуальності той факт, що хоча позитивні закони й створюються з метою захисту прав і свобод людини, однак ніхто не може гарантувати, що вони не перетворяться в протилежне. Завжди існує можливість маніпулювання нормами, і тоді найбільша несправедливість може здійснюватись "відповідно до закону". Тому, на нашу думку, вираженню самозахисту прав і свобод людини має служити такий соціальний механізм, який давав би певну гарантію їх реалізації з боку держави. Такою гарантією повинні бути не тільки внутрішні закони, але й правотворчість судових органів.

Отже враховуючи динамічність життя, важливість передбачення нових процесів і тенденцій, що народжуються у суспільстві, наявність джерел права, створених на основі не лише об'єктивних, але й суб'єктивних факторів, сформованих на ідеях природного права, забезпечуватиме українській правовій системі стабільність і надійність розвитку. Більш того, лише гнучкі, динамічні джерела права, такі як судовий прецедент, сприятимуть ефективному регулюванню суспільних відносин, усуненню прогалин у законодавстві, удосконаленню судового захисту прав і свобод людини та формуванню правової держави.

Література

1. Гук П.А. Судебный прецедент в России: теория и практика // Правоведение. – 2001. – № 4. – С. 50-60.
- Кант И. Метафизические основы учения про право / Соч. в 6-ти т. – Т. 4. – Ч. 2. – М.: Мысль, 1965. – С. 109-304.
- Корчевна Л.О. Проблема різноджерельного права: Дослід порівняльного правознавства: Монографія. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. – 360 с.
- Максимов С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления: Монография. – Харьков: Право, 2002. – 328 с.
- Петрова Л.В. Джерела права // Вісник Академії правових наук України. – Харків: Право, 1997. – № 1. – С. 65-76.

Гураленко, Н.А. Судовий прецедент у механізмі захисту прав людини [Текст] / Н.А. Гураленко // Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти: збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених (21–22 грудня 2007 р.). – Суми, 2007. – С. 17-19.